

Ur *Zenit* nr 68 (nr 5 1980)

Edward P Thompson

Exterminismen som civilisationens sista stadium

Denna artikel av den kände engelske historikern EP Thompson är måhända både lång och bitvis ganska ”tung”. Men ärendet är livsviktigt. Det handlar om den ständigt ökande sannolikheten för den slutgiltiga utplåningen av den europeiska civilisationen.

Thompsons huvudtes är enkel och lättfattlig: i både Sovjet och USA stiger rustningarna till följd av en egen inre dynamik. Oavsett kriser eller avspänningsperioder oavsett SALT-avtal och nedrustningsförhandlingar ökar supermakterna hela tiden sin arsenal av kärnvapen; konsekvent och systematiskt förbereds i Kreml och Vita huset Europas utplåning. Det är fullständigt likgiltigt att drivkrafterna bakom rustningarna och militarismen är delvis olika i USA och Sovjet. Syftet och resultatet är ju ändå detsamma: civilisationens utplåning — exterminismen.

Vi behöver, kamrater, en övertygande teoretisk och klassmässig analys av den nuvarande krigsrisk. Att på ett logiskt rationellt sätt strukturera fram en analys innebär att man samtidigt påtvingar analysens föremål en logisk rationalitet.¹ Men om nu föremålet är orationellt? Tänk om händelserna inte är frambesvurna av någon särskild orsakande kraft i historien (”världsimperialiserns allt aggressivare militära hållning” osv) — en kraft som i så fall kunde analyseras i termer av upphov, intentioner eller mål, motsättningar eller konjunkturen — utan helt enkelt är produkten av en formlös tröghet? Denna döda kraft kan ha pressat sig på oss genom

ett sammanflöde av enskilda krafter (politiska och militära formationer, ideologiska imperativ, vapenteknisk utveckling), eller kanske hellre genom två antagonistiska sammanflöden, förenade av motsatsställningen? Den samtid vi har att dras med är formad av historien och i så måtto föremål för rationell analys, men nu existerar den i form av en kritisk massa på gränsen till irrationell sprängning. Sprängningen kan utlösas genom tillfällighet, missbedömning, vapenteknologins obevekliga upptrappning eller ett plötsligt utbrott av ideologisk passion.² Om vi tvingar in allt detta i en alltför snygg logisk form står vi oförberedda på det irrationella i händelserna. För tjuugoett år sedan gjorde oss Peter Sedgwick i en föregångare till *New Left Review* (vid genomgången av en annan uppsättning argument) uppmärksamma på denna irrationalitet: ”En konspirationsteori låg inbyggd i all analys som producerades inom den stalinistiska sfären. ‘De styrande kretsarna i USA’ inriktade ‘alla ansträngningar på att förbereda ett nytt krig’, och ‘nya aggressionsplaner’ uppgjordes ständigt inom de kretsarna. Fienden tillskrevs sålunda ett kriminellt förutseende, vilket var både osannolikt och främmande för de marxistiska kategorierna. Det som Wright Milis kallar ‘utvecklingen och trycket mot ett tredje världskrig’ bör ju tillskrivas existensen av oligarkiska och militära härskande klasser (vilkas fördelning över världsdelen faktiskt är något mera utbredd än vad fredsrörelsen vill antyda). Men krigsfaran uppstår inte genom eliternas medvetna planering. Om det vore på det sättet kunde vi alla sova tryggt, för de ‘styrande kretsarna’ kan knappast

¹ Jag använder här i mina anteckningar ordet ”rationell” för att beteckna ett rationellt fullföljande av egennytta hos en nation, klass, politisk elit osv. I ett annat perspektiv framstår kanske inget av dessa strävanden som rationellt.

² Jag ser det brittiska Suezäventyret (1956), den sovjetiska interventionen i Tjeckoslovakien (1968) och Förenta staternas helikopteroperation i Iran (1980) som exempel på sådana heta passioner. Den sovjetiska interventionen i Afghanistan är en militärt-politisk handling av mera kalkylerat slag, måhända en sval passion.

tänkas förbereda sin egen utplåning ... Krig är tänkbart som resultatet av strävanden initierade av dessa oansvariga minoriteter, som den slutliga, oförutsebara länken i en orsakskedja, där alla de föregående smitts genom ett val som denna klass gjort. Det tredje världskriget kan bryta ut som 'något som ingen ville', som resultatet av kraftspelet mellan konkurrerande konfigurationer av sociala krafter ... Om människan en gång utplånas från jorden till följd av sina egna rustningar, kommer det inte att finnas något enkelt svar på frågan: Föll hon, eller blev hon knuffad?"³

De tjugo år som gått, frågans trängande karaktär och ögonblickets politiska krav bryter ner sinnet. Jag kan inte komma med mer än anteckningar, fragment av en argumentation. Vissa fragment måste ta sig formen av frågor, ställda till den marxistiska vänsterns passivitet.

Det kalla krigets djupstruktur

En snabbkarikatyr av det slags teori som kan tänkas ligga bakom denna passivitet ser ut så här. Till en början: den växande expertlitteraturen om vapen, militarism och fredsforskning förblir oläst.⁴ Den besjålas av en omedveten teleologi: oavsett vad människan vill har historien att genomgå alla sina förprogrammerade stadier, och vi kan med religiös optimism tillbakavisa Marx" bistra perspektiv om de "kämpande klassernas ömsesidiga undergång". Den förväxlar orsak och verkan. Och den förlitar sig på en antropomorf tolkning av politiska, ekonomiska och militära formationer, vilka tillskrivs avsikter och mål. Eftersom det kalla krigets "orsak" enbart brukar tillskrivas "imperialismens" onda vilja, blir det möjligt att analysera det som sker i termer av imperialismens antagna rationalitet (hur ondwilliga dessa skäl än må vara) och inte som det irrationella resultatet av kolliderande formationer och viljor.

I sin historieskrivning säger den ungefär så här: Den ursprungliga och även fortsatta orsaken till det kalla kriget ligger i världsimperialismens strävanden. Dessa strävanden analyseras så med särskild uppmärksamhet på Afrika, Sydostasien och Latinamerika, och med en avslutning om Mellanöstern och oljan. Kina åberopas som del av det revolutionära arvet, varvid man glömmer dess opassande diplomatiska och militära ställningstaganden.⁵ Europa förbigås utan analys annat än av dess biträdande roll i världsimperialismen. Statssocialismen är, hur "deformerad" den än må vara (här kommer marxister av olika övertygelser med olika graderingar av denna "deformation") till sin militära inriktning "övervägande defensiv". Detta kan bevisas genom en a prioriexercis, genom att man kort uppmärksammar de olika produktionssätten och samhällssystemen. Det kapitalistiska produktionssättet styrs av strävan efter profit och nya områden att exploatera, medan kapprustningen påtvingar de socialistiska staterna (hur deformerade de än är) en ovälkommen börda genom att ta resurser från det socialistiska uppbygget.

Vad beträffar Bomben är den ett Föremål, och ett Föremål kan inte vara någon historisk agent. Att syssla med ett imaginärt kärnvapenkrigs färdigheter fungerar avledande (använde inte FNL ordet bluff?), och det för till hemska kätterier som "neutralism", "pacifism" och extrem förvirring i klasskampen. Den engelska Kampanjen för atomnedrustning (CND) gav exempel på sådana kapitulationer för moralism och "pacifism", och det var därför den "misslyckades". Under tiden frodas den antiimperialistiska kampen i tredje världen (Vietnam, Angola, Iran,

³ Peter Sedgwick, "NATO, the Bomb and Socialism", *Universities and Left Review* nr 7 (hösten 1969). Min kursiv.

⁴ Litteraturen är numera omfattande. För en preliminär, kommenterande bibliografi se Ulrich Albrecht, Asbjørn Eide, Mary Kaldor m fl, *A Short Guide to Arms and Armed Forces*, London 1978. Se även den koncentrerade bibliografin i anslutning till Asbjørn Eide och Marek Thee (red), *Problems of Contemporary Militarism*, London 1980. Bibliografierna ajourförs regelbundet i AIDUs Report (Science Policy Research Unit, University of Sussex).

⁵ Och jag fruktar att den glöms bort även i det mesta av dessa anteckningar. Jag finner den kinesiska diplomatin outgrundlig.

Nicaragua, Zimbabwe), och den kommer så småningom att föras därifrån till ”barbarerna” i kapitalismens kärnländer.⁶ Det bästa dessa barbarer kan ta sig för medan de väntar är att ge sig in i en frontal klasskonfrontation tills de kapitalistiska ekonomierna börjar rämna.

Men vi kan välja andra utgångspunkter för vår analys. Vi kan undersöka verkningarnas verkningar i stället för deras orsaker. Vi kan omsorgsfullt ge akt på militärens strategi, teknologi och formationer. Vi kan mot krigets möjlighet ställa intellektets kontrollerade pessimism. Vi kan tolka vårt närmaste förflutna som det irrationella resultatet av en kollision mellan viljor, och förvänta oss att den närmaste framtiden förstör denna irrationalitet.

Jag kan endast ge en antydning om den historieskrivning som detta skulle ge oss. Men jag tror att den skulle återföra Europa och, efter ett kort uppehåll, Kina till historiens centrum. Den skulle utgå från polariseringen mellan USA och Sovjet samt dess utvidgning till triangeln USA—Kina—Sovjet. Det som brukar benämnas ”kalla kriget” är den centrala mänskliga förkastningen, den absoluta maktpolen, den svängtapp kring vilken makten vrider sig här i världen. Detta är det kraftfält som alstrar arméer, diplomatier och ideologier, som tvingar de mindre makterna till klientförhållanden och som exporterar vapen och militarism till periferin.

Två imperier

Vid periferin finns fortfarande politisk rörlighet, och den här givna historieskrivningen får sitt tillräckliga berättigande, trots sin (militärt) förvridna form, genom att den bättre än den vanliga banalt ger de centrala polerna en förstärkt roll. I ytterlighetsfall, när antagonismen mellan polerna är så tillspetsad att en konventionell militär intervention skulle skapa omedelbar risk för konfrontation mellan USA och Sovjet, vidgas utrymmet för politisk rörlighet. Iran och Mellanöstern är uppenbara exempel på detta.⁷ Men utmed den centrala förkastningen har den politiska rörligheten sedan trettio år tillbaka stelnat, och antar i värsta fall degenerativa former. Och här måste vi erkänna existensen av inte en utan två imperieformationer, hur olika de än må vara till ursprung och karaktär. Ty Sovjetunionen, som sträcker sig från de baltiska staterna till Mongoliet, har bland sina strategiska imperativ Östeuropas hela lättantändliga människomaterial, som oavbrutet måste hållas under politisk, militär och ideologisk kontroll.

Vi måste från början göra klart att ”imperialism” är en otillräcklig kategori för att innefatta mer än en del av dessa globala motsättningar och kollisioner. Situationen saknar tidigare motstycken, och vi förlorar den ur sikte om vi försöker pressa in den i inadekvata kategorier. Situationen präglas av både antagonism och ömsesidighet, för vapentillväxten sker på båda sidor enligt en ömsesidighetslogik och regleras rentav genom noggrant utarbetade, samförstådda regler. MX-robotarna är ett listigt sätt att tänja på gränserna utan att rubba Salt II:s spelregler: varje robot fraktas på lastbil mellan ett antal skyddade avfyringspunkter, men inspektionsluckorna kommer med jämna mellanrum att öppnas för sovjetisk satellitobservation, så att ”fienden” försäkras om att det bara finns en robot i varje spårssystem.⁸

I denna spelplan betyder det mindre än vad som brukar antas att definiera Sovjetunionens (eller Västs) militära hållning som ”i grunden defensiv”. Detta är endast ett moralistiskt attribut till en förutsatt intention. Båda supermakterna är rustade och klara för omedelbart utplåningsangrepp. Taggtråd, landminor, skyttegravar, pansarvärnskanoner — Maginotlinjens tillbehör — kan klassificeras som ”defensiva” vapen, men inte interkontinentala robotar.

Bomben är när allt kommer omkring någonting förmer än ett livlöst föremål. Först och främst är den med sin destruktiva skörd och sin programmerade bana ett föremål av hot. För det

⁶ Se Régis Debray, ”A Modest Contribution to the Rites and Ceremonies of the Tenth Anniversary”, *NLR* nr 115 (maj juni 1979).

⁷ Åtminstone skulle före 1960-talet OPECs utpressning eller de iranska studenternas fräckheter alldeles säkert ha utlöst en militär bestraffning från väst.

⁸ Herbert Scoville jr, ”America”s Greatest Construction”, *New York Review of Books*, 20 mars 1980.

andra är den komponent i ett vapensystem: att producera, bemanna och underhålla det systemet innebär ett motsvarande socialt system — en särskild organisation för arbete, forskning och operation, med sina egna befälshierarkier, sekretessregler, prioriterad tillgång på resurser och färdigheter samt hög nivå på strategi och disciplin. En särskild produktionsorganisation, som trots att den är militär till karaktären anställer och stöds av ett stort antal civila (administratörer, vetenskapsmän, akademiker) som är underställda dess disciplin och regler.⁹

Det tjänar inte så mycket till att som spåmän studera inälvorna i två olika produktionssystem, om vår uppmärksamhet är så dålig att vi förbiser vad de producerar. Det som i växande utsträckning produceras i både Förenta staterna och Sovjet är just försvarsmedel, liksom det som konkurrens och rivalitet av de båda makterna exporteras till tredje världen också är krigsmateriel med vidhängande militära system, infrastruktur och teknologier.¹⁰

Det finns här en inre och ömsesidig logik som för sin analys kräver en ny kategori. ”Handkvarnen ger ett samhälle där godsägaren har makten och ångkvarnen ett där fabriksägaren har det” — vad kommer vi då att få ur de djävulskvarnar som nu arbetar och ur vilka det strömmar medel för människans utplåning? Jag har mer än en gång tidigare nått denna punkt i tankegången men vänt mig bort i uppgivenhet. När jag nu ser saken i ögonen förstår jag att den kategori som vi behöver är ”exterminismen”.

Kärnvapensystemens logik

Jakten på en ursprunglig orsak och antropomorfismen har inget behov av att skärskåda vapen och strategier. Vapen är föremål och strategierna instrumentella planer för att genomföra intentioner med ursprung på annat håll. Det som därför skulle behövas göras är att undersöka de styrande eliterna och deras politiska intentioner. Allt övrigt kan tas för givet.

Detta kan låta förnuftigt. Men det är fel. Det är att föregripa en analys av självgenererande oberoende variabler innan den ens påbörjats. Kärnvapen (alla vapen) är föremål, men ändå tycks de och deras tillhörande underhållssystem växa på egen hand, som hade de en självständig vilja. Här åtminstone bör vi använda oss av den magiska formeln ”relativ autonomi”.

Denna ökning av utplåningsmedlen är naturligtvis resultatet av någons val. Men hur uppstår sådana val? Är de politiska eller tekniska? Svaret är mångsidigt. En del av svaret är att vi på grund av den officiella sekretessen — i Sovjetunionen är krigsmakten närmast ogenomtränglig för insyn — inte vet.

USAs och Sovjets konkurrerande arsenaler omfattade 1960 6 500 solida kärnvapen, år 1979 14 000, och även enligt Salt IIs spelregler kommer vi 1985 att uppnå siffran 24 000 strategiska vapen.¹¹ Analytikerna brukar förklara denna ständiga och accelererade ökning med en enkel handling-svarshandlings-modell: ”Inbyggd i detta perspektiv är åsikten att det faktiskt var ledarnas beslut som bestämde styrkornas struktur, och att ledarnas order utfördes av den militära byråkratin ... Det var inbyggt att ledarna på ömse sidor rationellt reagerade på den andra sidans beteende.”¹²

Denna rationalitet är nu hotad. Vapenutvecklingen är självalstrande. Impulsen att ”modernisera” och experimentera sker oberoende av den internationella diplomatins ebb och

⁹ Mary Kaldor, ”The Significance of Military Technology”, i *Problems of Contemporary Militarism*, a a, s 226-229.

¹⁰ Se dens. och A Eide (red), *The World Military Order. The Impact of Military Technology on the Third World* (1979).

¹¹ Jag använder mig här av Deborah Shapleys försiktiga uppskattningar. Enligt andra beräkningar har, när alla kärnvapen räknas in, det sammanlagda beloppet för hela världen redan överstigit 50 000.

¹² Deborah Shapley, ”Arms Control as a Regulator of Military Technology”, *Daedalus* nr 109 (vintern 1980). (På svenska *Spelet om nedrustningen*, Stockholm 1976.)

flod, även om den får en knuff uppåt genom varje kris och varje innovation hos ”fienden”. Vapenforskningen utvecklas i långa planeringsvägar, och vapen för år 2000 befinner sig redan på FoU-stadiet. Deborah Shapley har definierat denna press mot tillväxt som en ”smygande teknisk utveckling”, på grund av dess ”gradvisa, oskyldiga, byråkratiska karaktär”. Sättet går isär: USAs vapenökning är mera aktiv och innovativ, Sovjets är mer reaktiv, härmande och har formen av ”påhängnings”-modifikationer.

Men hos båda makterna finns ett ständigt ökningstryck som är obevekligare än vad som kan förklaras med begrepp som ”armélobby” och militära ”intressen”. Shapley har för USAs del förtecknat faktorerna ”vetenskapsmännens entusiasm att göra reklam för potentialen i sitt arbete, intresset hos projektansvariga och utvecklingsbyråer att pröva förbättringar, samt vapengrenarnas önskan att ha de modernaste versionerna av sitt system”. Alva Myrdal tillfogar ”vapengrenarnas konkurrens om militärbudgeten, som leder till en kapprustning inom kapprustningen” — en konkurrens som vi ser i dagens England där vapengrenscheferna tävlar om ”efterträdaren” till Polarisroboten — och det ”teknologiska tvångets mentala virus”. Zuckerman identifierar liknande krafter: ”laboratoriernas män”, ”vår tids alkemister”, som ”lyckats skapa en värld på irrationell grund på vilken en ny uppsättning politiska realiteter i sin tur måste byggas”. Han antyder (”ett arbete med hemliga metoder som inte kan avslöjas”) att den officiella sekretessen hindrar honom från ytterligare avslöjanden om deras verknings-sätt och politiska intrång.¹³

Detta tycks inte vara någon tillräcklig förklaring av ett tryck som absorberar en betydande del av världens bruttonationalprodukt, och som är uppenbart irrationellt även i militära termer (sedan över tjugo år har det, eftersom det saknats effektivt försvar mot ballistiska robotar, existerar vapen för tillräcklig ömsesidig ”avskräckning”, garanterad ömsesidig förstörelse). Det som Shapley och Zuckerman inte betonar men som varje socialist vill tillfoga diskussionen, är konkurrenstrycket från de kapitalistiska vapentillverkarna, ett tryck som blir intensivare under överhängande ekonomisk stagnation. Vi återkommer lite längre fram till detta viktiga inslag i exterminismen.

På mig verkar det ändå inte som vi i (västs) profitsträvan och (östs) aktion-reaktion funnit någon enkel förklaring till detta ökningstryck. Vapenforskningen har i båda blocket mer sitt ursprung i byråkratiska beslut än i marknadskrafternas spel. Det är alltid staten som är konsument, och i marknadsekonomier garanterar staten höga — rentav godtyckligt höga — profiter, vilka (ofta i fördolda former) läggs på skattebetalarna. Vapentillverkningen kan försiggå inom den offentliga eller den privata sektorn, men även när det, som i USA, råder skarp konkurrens mellan de privata företagen om statens stöd, håller antalet konkurrenter på att minska, och det är vanligt med tysta överenskommelser mellan de stora konkurrenterna för att garantera en ”rättvis, fördelning av bytet. Vi behöver inte ta till profitmotivet för att komma fram till exterminismen, även om det är ett bidrag. Ideologin och allmänna byråkratiska tröghetslagar är till större hjälp.

Sovjets upprustning

I Sovjetunionen finns inget profitmotiv: alltså ligger ”skulden” för kapprustningen enbart hos ”väst”. Hur vet vi det? Kan inte stater och byråkratier ha behov av upprustning? En aldrig så kort genomgång av historiska och samtida vittnesbörd visar att de kan. Den avgörande vändpunkten i den sovjetiska rustningstillväxten tycks ha inträffat vid tiden för Chrusjtjovs fall. Från mitten av 1960-talet har det skett en ständig tillväxt av kärnvapen liksom i utvecklingen och moderniseringen av de väpnade styrkorna i övrigt. I termer av differentiell tillväxt tycks de sovjetiska upprustarna ha ökat takten under 1970-talet, under avspänningens

¹³ Alva Myrdal, *The Game of Disarmament*, New York 1976, s 11-12. Lord Zuckerman, ”The Deterrent Illusion”, *The Times* den 21 januari 1980 (omtryckt i *Apocalypse Now*, Spokesman Books).

”tysta” år. Genom en förbluffande koncentration av resurser och knappa vetenskapliga färdigheter lyckades de sovjetiska upprustarna få ”kärnvapenparitet” med USA inom synhåll. Samtidigt gjorde den sovjetiska marinen sin närvaro känd i världsskala. Liknande ekonomiska och teknologiska beslut som i väst (långa produktionsserier) har legat bakom de sovjetiska vapentillverkarnas inträde i stor skala på tredje världens marknader. Siffror om sådana företeelser är ideologiskt färgade och omtvistade, men socialister som vägrar att skänka dem någon tilltro (och talar om CIA-propaganda) är sorgligt illa informerade. Fakta vittnar om storleksordningen.¹⁴

Det är uppenbart att det ligger politiska beslut bakom denna ökning. Den politiska eliten i Sovjetunionen ”beslöt” att söka uppnå det ständigt undflyende målet ”kärnvapenparitet” och samtidigt tillkännage sin globala närvaro som militär och marin makt. Men hur kom eliten fram till detta beslut? Under vilket tryck militariserades dess planer och ideologi?

Vapen är förvisso föremål. Deras tillväxt är inte oberoende av politiska beslut. Men politiken själv kan militariseras, och dagens rustningsbeslut påverkar morgondagens politiska val. Vapen är när allt kommer omkring även politiska agenter.

Vapen och vapensystem är aldrig politiskt neutrala. När de europeiska nybyggarna med sina musketörer mötte indianstammarna med deras pilbågar, växte politiken fram ur bösspiporna. Om nybyggarna inte haft annat än båge och pil skulle det ha påtvingat dem en fredspipans och förhandlingarnas politik. Vad beträffar Bomben har kärnvapnets förfining oavlåtligt minskat utrymmet för ”politiska” val. Ersättandet av flytande bränsle med fast innebär att raketerna nu kan stå ständigt beredda i sina silos. Tiden att föra dem till målet har krympt samman: i mitten av 1970-talet hade tiden för att överföra atombomber från kontinent till kontinent minskat till cirka tio minuter, och nu är den kanske ännu mindre.¹⁵ Detta fingret-på-avtryckaren-läge har i kombination med robotarnas ökade träffsäkerhet och de automatiserade elektroniska reaktionssystemen uppmuntrat fantasier om att ett krig faktiskt kan startas till fördel för angriparen (”plocka bort” var och en av fiendens interkontinentala robotar ur dess silo), eller att man kan utkämpa ett ”begränsat” krig där enbart vissa utvalda mål ”plockas bort”.

I ett sådant ”fingret-på-avtryckaren-läge” blir själva föreställningen om ”politiska” val allt mindre trovärdig. De personer som beslutar blir inte en pressad president eller generalsekreterare (som kanske inte finns till hands i avgörandets ögonblick) utan en liten grupp militära tekniker, vars hela utbildning och föreställningsvärld går ut på krig, och som genom något ofattbart argument kan sägas representera en ekonomisk eller politisk formations rationella intressen. Det är högst sannolikt att de agerar utan någon ”politisk” förmedling. Redan under Kubakrisen gav sig amerikanska marinbefälhavare in på den extremt riskfyllda taktiken att tvinga upp de sovjetiska ubåtarna till ytan, enligt de standardprocedurer som föreskrevs för Läge Röd och utan den amerikanske presidentens vetskap.

Dagens militärteknologi av fingret-på-avtryckaren-karaktär utplånar själva det ”politiska” momentet. Ett exterministiskt system står mot ett annat, och handlingen följer övertagets logik inom exterminismens handlingsramar.

Apokalypsens ”skådeplats”

I ett extremfall kan det gå så. Men det är förvisso en lång politisk terräng som först måste genomgå innan vi når fram till det osannolika extremfallet (från vilket vi helst bör vända blicken)? Och de strategiska besluten är väl ändå bara projektioner på en världskarta av föregående politiska val?

¹⁴ För en pålitlig bedömning av ökningen av de båda blocken se Dan Smith, *The Defence of the Realm in the 1980s*, London 1980, särskilt kap 3 och 4.

¹⁵ Myrdal, a a, s 8.

Fel igen, eller till hälften fel. Den militära strategin är inte politiskt alliansfri. Natos ”modernisering” med kryssningsrobotar och Pershing II-missiler är ett exempel på det.

Strategin ingrep den 12 december 1979 i Västeuropas politiska liv, när man i Bryssel fattade det förment tekniskt-strategiska beslutet att ”modernisera” Natos kärnvapenstyrka. Markbaserade kryssningsrobotar på europeiskt territorium är vapen som av de amerikanska strategerna smitts för ett ”begränsat” eller ”skådeplats”-krig. De rekommenderas för sin extrema träffsäkerhet, även om anspråken på en felmarginal om hundra meter eller så kan vara tomt skryt.

De ingriper i politiken av två skäl. För det första överför de begreppet ”skådeplats”-krig från fantasin till verkligheten. De interkontinentala robotarna har sådan enorm förstörelseförmåga att de faktiskt verkar avskräckande. Även militärstrategerna kan, samtidigt som de mångdubblar antalet stridsspetsar, se det irrationella i ett krig med sådana robotar. Militaristerna har exempellösa resurser som de emellertid aldrig kan använda. Därför växer, särskilt i Pentagon, otåligheten och trycket att dra upp en ny spelplan, som den i kärnvapentechnologi överlägsna makten kan dra fördel av. I denna nyritning är de sovjetiska strategerna oväntat motsträviga till samarbete: ”Den aktuella utvecklingen inom Nato har stimulerat planerna på selektiva, urskiljande slag i stället för en allmän slagväxling ... Olyckligtvis har Sovjetunionen visat föga intresse för västs idéer om ett begränsat kärnvapenkrig.”¹⁶

Men trots detta kan Sovjet bli tvingat. Ställt inför ett fullbordat faktum med ett ”skådeplats”-krig (som ”plockar bort” bestämda mål i Ryssland samtidigt som det ”plockar bort” det mesta av Europa) kan landet tvingas följa modellen, om det klara alternativet är en utplåning genom interkontinentala robotar. Detta skulle då vara en seger för ”det fria västerlandet”.

Trycket fortplantas från laboratorierna och de strategiska krigsspelens simuleringsrum till Natos planeringskommittéer (på vägen samarbetande med de tillmötesgående cowboys som befolkar Institutet för strategiska studier¹⁷ och Kungliga brittiska utrikespolitiska institutet) till det amerikanska försvarsministeriet och presidentens säkerhetspolitiska rådgivare (den ledande arkitekten bakom helikopterfiaskot i Iran), Zbigniew Brzezinski:

”*Brzezinski*: Jag tror att man redan kan se inledningen till en allvarlig omprövning, som kommer till uttryck i försvarsministerns uttalande om försvarsläget, om att på ett flexibelt sätt kunna bemöta kärnvapenhot, i den seriösa granskningen av vilka mål vi ska rikta in oss på, i den mycket större betoning vi gör av kommando- och kontrollförmåga. Alla dessa omprövningar syftar till att stärka vår förmåga att förhandla under en tillspetsad kris, att undvika en situation där presidenten under ett oemotståndligt tryck tvingas till förhastade åtgärder, undvika att Förenta staterna ställs inför det enda valet att ge upp eller ge sig in i krampaktig och apokalyptisk slagväxling med kärnvapen.

Fråga: Menar ni att ni önskar, att Förenta staterna ska kunna utkämpa ett ”begränsat” kärnvapenkrig?

Brzezinski: Vad jag säger är att Förenta staterna för att kunna upprätthålla en effektiv avskräckning måste ha valmöjligheter som ger oss fler alternativ än en krampaktig slagväxling med kärnvapen och ett begränsat konventionellt krig.”¹⁸

Det enda oberäkneliga inslaget i hela operationen är det faktum att Natopolitikerna ivrigt har

¹⁶ Lawrence Freedman, chef för strategiska studier vid Royal Institute of International Affairs i *The Times* den 26 mars 1980.

¹⁷ ”Hotet av ett sovjetiskt kärnvapenangrepp mot Västeuropa kunde ställa Nato inför det enda valet att tidigt gripa till den amerikanska arsenalen, vilket skulle hota de amerikanska städerna ... Robotar i Västeuropa skulle ge den amerikanske presidenten ett val på vägen.” Gregory Treverton, assistant director vid Institute for Strategic Studies i *The Observer* den 19 november 1979.

¹⁸ Intervju i *New York Sunday Times* den 30 mars 1980.

understött USA-strategernas val att göra deras territorier till en apokalypsens ”skådeplats”. Det som hänt är att man genom strategins och teknologins narkotiska vokabulär påtvingat Västeuropa ett val av förbluffande politiska dimensioner. Faktum är att strategin i detta fall uppfanns långt före vapnen. Ett förkroppsligande av den ”flexibla” strategin stöddes av Nato redan 1967, påskyndades av den amerikanske försvarsministern Schlesinger och blev föremål för öppen diskussion mellan experter i början av 1970-talet. Det var 1975 som den amerikanske analytikern Herbert York med beundransvärd uppriktighet skrev: ”Dagens västeuropéer har valt att köpa sig sin nuvarande politiska stabilitet genom att utsätta sina liv och sin framtid ... för fasansfulla risker. Kanske var deras val omedvetet. Kanske insåg de inte och inser ännu inte vad de gjort.”¹⁹

USAs strategi hade redan då accepterat förutsättningen att Förenta staterna skulle vara Okränkbar, och att ett kärnvapenkrig skulle begränsas till utanförliggande ”skådeplatser”. Västeuropa utsågs (utan att dess befolkning fick veta det) till offerlamm. Att de västeuropeiska folken inte kände till denna nya plan var resultatet av officiell sekretess och informationshantering. Att de intellektuella (och de socialistiska intellektuella) inte visste förtjänar mindre ursäkt — de kunde läste genom Herbert York och Alva Myrdal.²⁰ Den nya generation robotar som skulle svara mot denna strategi befann sig i mitten av 1970-talet under långt framskriden utveckling. Det som i västeuropeiska media och de västeuropeiska parlamentsdebatterna framställts som beklagansvärda men nödvändiga ”svar” på de sovjetiska SS-20-robotarna, inleddes långt innan man hört talas om SS-20. Det är svårt att veta om politikerna i fråga ljuger medvetet, är illiterata eller offer för en anstucken administrations föredragningar.

Europa som slagfält

Sista akten i ”beslutet” registrerades i Bryssel, i den inte fritt valda, halvt politiska och halvt militära församlingen Nato. Fantasin omvandlades till fakta i en rad noga utarbetade byråkratiska planeringssteg: Natos LTDP (långsiktiga försvarsprogram), NPG (grupp för kärnvapenplanering) och HLG (toppnivå-grupp). Mellan 1977 och 1979 skyndade NPG och HLG mellan hemliga möten i Los Alamos, Bryssel, Frierichshafen, Colorado Springs, Homesteads flygbas i Florida osv.²¹ Nato ”begärde” så att den amerikanska regeringen i sin godhet skulle placera ut sina skallerormar på den avsedda skådeplatsen, och samtidigt tillkännager de europeiska regeringarna att de är villiga att ta emot dem.

Trollbunden iakttar man exterminismens byråkratiska former. Jag menar inte att ”strategin” och ”byråkratin” gjorde allt detta utan hjälp. Ingen kunde ha varit mera krypande i sin underkastelse än Mrs Thatcher och Mr Pym. Jag vill bara notera, att en första förutsättning för en utplåning av de europeiska folken är en utplåning av den öppna demokratiska processen. Och jag uppmanar mina läsare att beundra hur snyggt det går till.

Det andra skälet till att vapnen ingriper i våra politiska liv är följande. Kryssningsrobotar gör en slutgiltigt medskyldig. Markbaserade, skötta enbart av amerikansk personal (vilka parlamentariska undanflykter som än görs om ”konsultation”) gör de vår nation fullständigt medskyldiga till de strategiska bud som påtvingas oss av det Okränkbara USA. I varje kris kommer någon annans finger att ligga på ”vår” avtryckare.

Kryssningsrobotar gör oss medskyldiga, strategiskt men också politiskt. De placerar oss slutgiltigt på Pentagons spelplaner. Det är visserligen sant att de F-111-plan som under det iranska helikopterfiaskot i samband med kärnvapenberedskap (och vi vet vilken

¹⁹ Herbert F York, ”The Nuclear ‘Balance of Terror’ in Europe”, *Ambio* nr 5-6/1975.

²⁰ Alva Myrdal, a a, kap 2, ger en grundlig presentation av hela ”skådeplats”-strategin.

²¹ En kåserande beskrivning av denna byråkratiska brottslighet ges av Stephen R Hanmer jr i *NATO Review*, februari 1980.

”konsultation” som försiggick då) placerades på Lakenheath också gjorde oss medskyldiga. Men kryssningsrobotarna har ett nytt slags politisk synlighet, är en uppenbar symbol på underkastelse. Det är därför de måste tillbakavisas.

Detta är — om det nu behöver sägas — inget krav på en återgång till det gamla slagordet om ”nationellt oberoende” - ”yankees go home!” Fallet med den europeiska kärnvapenedrustningen är bara en utgångspunkt i engagemanget för internationell fredskamp. Den vakna, generösa och växande nordamerikanska fredsrörelsen kommer att förstå detta och ge oss sitt stöd, på samma sätt som (på tystare och mera komplicerade vägar) opinionen kommer att göra sitt tryck gällande även i Sovjetunionen. Ty inget ”skådeplatskrig” som når kärnvapensslagväxlingens punkt kommer att hållas inom denna skådeplats. Det tar på sin höjd ett par dagar innan de interkontinentala robotarna startar och Washington och Moskva, Utah och Väst-sibirien hamnar inom ”skådeplatsen”. Den europeiska kärnvapenedrustningen kommer att utgöra en sköld, liksom andra sköldar måste byggas i Stilla havet Mellanöstern.

Den är inte ”yankees” utan exterministerna som måste utvisas — och i första hand våra egna. Två ögonblicksbilder: på väg tillbaka genom USA-basen i Upper Heyford efter en protestmarsch mot kryssningsrobotarna, skrek en högljudd och överentusiastisk deltagare ut sin avsky mot den amerikanska personalen. Han arresterades genast av brittisk polis. En amerikansk marschdeltagare gav sig in i ett hövligt samtal med en svart amerikansk flygvapenssoldat på väg ut från basen. Var det riktigt, frågade hon, att basen var brittisk, eller var den egentligen amerikansk? Soldaten började ge ett artigt svar, men avbröts bryskt och fördes till arrest av amerikansk militär säkerhetspolis.

Utrymmet för självständiga beslut

Det finns en motsättning i den logik vi ovan följt på spåren. Den diplomati som den ömsidiga kärnvapenutplåningen skapar delar världen alltmer i helt motsatta block. Men eftersom startandet av de interkontinentala robotarna utgör den sista akten, blir utrymmet för användning av ringare krigsmedel, utom vid periferin, allt mera restriktivt och riskfyllt. Klientstaterna inom vardera av de stora allianserna reduceras till maktlöshet. De offerar sitt öde för att hålla den stora stacken vid liv.

Betänk det möjliga händelseförloppet i Iran om helikopteroperationen inte, genom försynens försorg, hade misslyckats i förtid. 1) Amerikanska trupper, med olika CIA-hjälpstyrkor, anländer till Teheran. 2) Blodiga strider, några av gisslan fritas och resten dödas. 3) USA bombar franska installationer eller sätter upp en expeditionskår som ska hämnas den dödade gisslan och rädda presidentens ansikte. 4) Den franska regeringen vädjar till Sovjetunionen om militär hjälp. 5) Konfrontation. Poängen är att för varje stadium av denna händelsekedja skulle Natos klientstater ha haft händerna bundna och stå utanför alla ”konsultationer”.

Det är inför händelseförlopp av det slaget som England och Frankrike gör sina ömkliga och dyrbara gester att upprätta en ”oberoende avskräckning”. Polarisroboten och den franska S3 är egentligen inte riktade mot Warszawapaktstaterna utan mot Vita huset. Om de kan göra oss medskyldiga måste vi åtminstone upprätthålla den lilla bluffen att vi kan dra in dem. För minst 5 000 miljoner pund kommer vi att inhandla Tridentrobotar för att köpa oss en liten smula inflytande i Pentagon. Som ”avskräckning” mot Sovjetunionen är Polaris, Trident och S3 absurda. Det enda är att de är våra egna pistoler och ger oss rätten att bestämma när vi ska blåsa ut hjärnan på oss.

Inom denna motsättning framkommer det dock ibland vissa möjligheter. De nationer som skaffar sig manöverutrymme är de som frigör sig från endera polen. Alliansfrihet skapar ett ökat faktiskt diplomatiskt inflytande. Supermakterna måste fjäska för det styvackade Jugoslavien, medan det hårt bundna England knappast uppmärksammas alls. En europeisk kärnvapenedrustning — ett utdrivande av vapen och baser och en frigörelse från

blockdiplomatin — skulle vara en akt av självständigt beslutsfattande, som slog mot makternas känsligaste punkter.

Trycket mot exterminism

Detta är emellertid en utopisk vision. Låt oss återgå till det kalla krigets djupstruktur och trycket mot exterminism.

Siffror indikerar endast processer. Siffror för hela världen är svåra att hantera. Men enligt vissa beräkningar har den procentandel av världens bruttonationalprodukt som läggs på rustningar vid varje tidpunkt efter andra världskriget legat mellan 6 och 8 procent, medan den mellan de båda världskrigen aldrig låg högre än 3.²² Förenta staternas och Nato-makternas aktuella löfte om en årlig reell ökning om 3 procent av försvarsutgifterna (en ökning som tvivelsutan kommer att besvaras av Warszawapaktstaterna och även Kina) kan mycket väl driva upp siffran mot 10 procent inom några år.

Siffran verkar kanske inte särskilt avskräckande innan vi betänker tre ting. För det första är produktionen koncentrerad till de utvecklade makternas ekonomier. De ”Europaorienterade allianserna” (Nato och Warszawapakten) stod i mitten av 1970-talet ”för cirka fyra femtedelar av världens sammanlagda försvarsutgifter”.²³ Detta påverkar på genomgripande sätt de avancerade ekonomiernas struktur. För det andra ger sådana siffror (som hämtats från de uppgivna budgeterna) endast en delbild, eftersom olika militära understödssystem (vetenskapliga, ideologiska) till sin karaktär är civila och har maskerade kostnader.

Slutligen innebär denna lilla siffra (8 procent) allokeringen av ett överskott som undandras från cirkulation, tjänster och konsumtion. Det är detta överskott som vi ofta tar som indikation på våra prioriteringar, de förkroppsligade symbolerna på världslig auktoritet och andliga strävanden, som markerar karaktären hos en kultur. Detta till artefakter förvandlade överskott indikerar vad som håller människorna i träldom och vad de dyrkar: de stora gravkamrarna, de neolitiska stenformationerna, templen, pyramiderna, de stora medeltida katedralerna, de väldiga raketerna i sina silos, MX-systemet.

Projektet med MX-robotar är till sitt format storslaget och överglänser stort alla tidigare kulturers strävanden. Det kommer att uppta ett komplex av 150 kvadratmil i Nevada och Utah, kräva 1 600 mil väg. Robotsläpen kommer att i 200 särskilda slingor röra sig mellan 4 600 skyddade uppställningsplatser. Säkerhetszoner och tillfartsvägar kommer att tillsammans med anslutande installationer öka den sammanlagt ianspråktaga ytan till 500 kvadratmil. Det är ett större och långt dyrare projekt än Panamakanalen eller hela pipelinesystemet i Alaska.

MX-systemet kommer otvivelaktigt att bli den största enskilda artefakten från någon kultur. Det kommer att bli exterminismens heligaste, slingrande tempel. Raketerna i sina skydd, som jättelika menhirer pekande mot skyn, kommer att för det ”fria västerlandet” fullgöra en inte militär utan andlig funktion. Det kommer att hålla onda andar borta och kalla dyrkarna till falliska penningriter. Inom dessa gigantiska kärnvapens trollkrets kommer ideologins överstepräster att ge rituella offer i form av skatt. På trons avlägsna utposter, i London, Bryssel och Haag, kommer druidiska tjänare att buga djupt åt väster och tälja runor om missilerna.

Många årtusenden senare kommer arkeologer på besök från en annan planet att gräva i den ännu radioaktiva askan och diskutera det stora templets funktion. Diskussionen leder ingenstans. Templet reses nämligen för att hylla mänsklighetens yttersta funktionsursparning:

²² Internationella fredsforskningsinstitutet i Stockholm har gjort uppskattningar som citeras i Frank Barnaby, ”Global Militarization”, *Proceedings of the Medical Association for the Prevention of War*, mars 1980.

²³ Myrdal, a a, s 4. Men tredje världen håller på att komma i fatt, och förbrukade 1978 (se Barnaby) 24 procent av den globala totalsumman.

självförintelsen.

Kärvapenekonomi

Det som de båda produktionssystemen nu i växande grad producerar är kärnvapen, stridsvagnar, ubåtar, handeldvapen, nervgas osv.²⁴ Givetvis konsumeras en liten del av denna produktion. Detta är ett privilegium för tredje världen, vars militärutgifter under de båda sista årtiondena har fyrdubblats: från 10 procent av den totala världssumman 1960 till 24 procent 1978. Och takten accelererar.

Under samma period beräknas den tredje världens bruttonationalprodukt ha ökat med faktorn 2.7, men militärutgifterna steg med faktorn 4.2. Huvudkonkurrenterna på tredje världens vapenmarknad var 1978 USA (47 procent), Sovjet (27 procent), Frankrike (11 procent) samt Italien och England med 4 procent var.²⁵ Men det alliansfria Österrike och den tappre soldaten Svejks land driver på för att få sin andel av dödandet.

Detta är ingen tillfällighet. Det är en process. Upprustarnas långa cykler rör sig inte i takt med den diplomatiska konfrontationens. Varje internationell kris legitimerar processen och stärker uppsvinget. Men även under ”avspänningens” lugna perioder finns en oberoende ökningslogik. Under åren sedan kriget har kapprustningen varit som en raket med olika steg: först kalla kriget, så Vietnamkriget och därpå den tredje uppgången under 1970-talets mitt, under djupaste ”avspänning”. Den franska S3 som blev Operativ i maj 1980 påbörjades 1974. ”Chevaline”-moderniseringen av Polarisrobotens stridsspets, som kostade 1 000 miljoner pund, planerades i början av 1970-talet, auktoriserad av Edward Heath 1973, Harold Wilson fick den i arv, den drevs i det fördolda vidare av Callaghan och tillkännagavs triumferande i januari 1980 inför ett förvånat parlament av mr Pym. Vi har sett att den pågående ”moderniseringen” av Natos robotar förbereddes i mitten av 1970-talet. Uppsvinget i de amerikanska militärutgifterna inleddes vid samma tid: försvarsbudgeten ökade från 45.8 miljarder dollar 1976 till 55.6 miljarder 1977 och 69.0 miljarder 1979. USAs försvarsbudget för 1981-85 planeras till en biljon. Ökningen av Sovjets rustningar tycks ha inletts i slutet av 1960-talet och varit mera regelbunden, ett resultat av färre politiska variabler och en central, planmässig fördelning, även om vissa vågrörelser kan tillskrivas aktions-reaktionsmodellen. Paradoxalt nog ger Salt I-avtalet (1972), som syftade till att sätta tak för antalet strategiska vapen, ett exempel. USA-strategerna samtyckte till villkoren, för de visste i förväg att de kunde göra dem meningslösa genom att placera Mirv-spetsar (flera laddningar med olika mål) på varje robot. Som svar därpå utvecklade Sovjet från 1975 med framgång sina egna Mirv-spetsar.

Socialister kan slå sig till ro med att se ”huvudorsaken” till detta i västimperialismen och enbart sekundärt i de sovjetiska reaktionerna. Detta missar dock poängen. Att argumentera utifrån de första grunderna, att utse helgon och rövare, är att fly från verkligheten in i moralismen. Nationer som utsatts för oupphörliga förstörelseangrepp, svält och inbördeskrig (Kampuchea), eller som befriar sig själva genom en utdragen och total självuppoffrande självorganisering (Vietnam), går inte opåverkade ur detta för att fritt välja politik efter teoretisk övertygelse eller moraliska avsikter. Supermakter som i trettio års tid varit instängda i en militär konfrontationsställning antar i växande omfattning militära kännetecken i ekonomi, statsmakt och kultur. Det som uppstått som reaktion kan bli till aktion. Det som av den ena eller andra makten får sitt berättigande som rationellt egenintresse blir, i kollisionen mellan de båda, irrationellt. Vi står inför en självgenererande logik.

²⁴ En belysande redogörelse om den aktuella beredskapen för kemisk krigföring finns i *Scientific American*, april 1980.

²⁵ Barnaby, a a.

USAs militärindustri

Denna logik är visserligen ömsesidig men ända inte identisk. I Förenta staterna kommer ett starkt bidragande tryck mot exterminism från de väldiga kapitalistiska företagens normala dynamik. Dessutom kan man observera en kollektiv kapitalistisk allmänvilja till överlevnad eller expansion, vare sig det handlar om en kontrarevolutionär reaktion på en inhemsk antiimperialistisk rörelse i tredje världen²⁶ eller jakt på intressen och resurser (viktigast oljan) av gammalt hederligt kapitalistiskt slag.

Emma Rothschild har i en övertygande tidningsuppsats nyligen nyformulerat (och fräschat upp) argumentet att Förena staternas krigsindustri under årtiondena efter kriget fungerat som bomullen under den industriella revolutionens England, som "ledande sektor": inte "en enda eller sammansatt industrisektor" ... utan snarare en svärm industrier förenade

av ett gemensamt mål och en gemensam kund". Givet en expanderande marknad och en garanterad, hög profitkvot har denna ledande sektor i sin tur stimulerat högkonjunkturen för elektronik, civil flygindustri osv liksom av säkra enklaver inom civil forskning och utveckling. Hon hävdar att det är denna ledande sektor som både jämnat ut de långa vågrörelserna i tillväxten och bestämt den nationalekonomiska strukturen, i överensstämmelse med Schumpeters kriterium att "bryta ner gamla och skapa nya positioner av makt, kultur, värderingar, trosföreställningar och strategi."²⁷

Rothschild hävdar också att denna högkonjunktur har börjat en cyklisk nedgång. Det är en sektor som bär med sig sina egna motsättningar. Den skapar både inflationstryck och arbetslöshet, eftersom framställningen av avancerade vapen är kapitalintensiv. Den har sina egna former av tekniskt åldrande, eftersom innovationerna blir allt svårare att uppnå.²⁸

Men en ekonomisk högkonjunktur på randen av en krasch är ett morrande, irrationellt odjur. Det verkar även som att efter den amerikanska hegemonins borttynande, i efterdyningarna av det vietnamesiska nederlaget och i takt med att vapenkostnaderna planat ut, ansträngningarna att blåsa nytt liv i den ledande sektorn blivit mer avsiktliga, mer hög-medvetna, mer ideologiska och politiska till sin karaktär.²⁹ Det som tidigare var en "omedveten" process börjar nu inför hotet bli medvetet om sig själv. Den impulsiva exterminismen börjar bli avsiktlig. De väldiga säkerhetsoperationer och de organ för politisk manipulering och kontroll som avslöjades genom Watergate var inget verk av Nixon. De var det militär-industriella komplexets naturliga civila och ideologiska understödssystem. Nixons missgrepp öppnade dem för insyn, men de har sedan länge börjat få nytt liv.

Nu, år 1980, kommer kriserna — Afghanistan, Iran — och är ivrigt väntande. Åldrande,

²⁶ Noam Chomskys och Edward Hermans fina genomgång av den "amerikanska gulagarkipelagen", *The Washington Connection and Third World Fascism* (kommer på svenska) och *After the Cataclysm* (Spokesman Books 1979) har i England diskuterats mindre än den förtjänar, kanske på grund av annan tolkning av händelserna i Indokina. Vissa av de mest fruktansvärda episoderna (vilka i likhet med händelserna i Kampuchea förtjänar beteckningen exterminism) har verkställts på omvägar och genom ombud. Se A Kohen och J Taylor, *An Act of Genocide: Indonesia's Invasion of East Timor*, TAPOL, 8a Treport St, London SW 1.

²⁷ Emma Rothschild, "Boom and Bust", *New York Review of Books* den 3 april 1980.

²⁸ Sedan denna artikel skrevs hr jag läst en viktig rapport, "The Role of Military Technology in Industrial Development", av Mary Kaldor, framlagd för FN:s expertgrupp om förhållandet mellan nedrustning och utveckling i maj 1980. Kaldor lägger fram ett besläktat men mera komplicerat fall, med större betoning av den "barocka", alltmer kostsamma, sofistikerade och verkningslösa militära teknologin, som för till tekniska störningar eller återvändsgränder. Kaldor betraktar vapensystemindustrin i USA och England mindre som en "ledande sektor" än som en sektor som begränsar och stör den industriella förändringen, och som leder till "teknisk stagnation, symtomet på en ond cirkel där den industriella tillbakagången stimulerar militärutgifterna, vilket i sin tur paradoxalt nog accentuerar nedgångsprocessen". Hon har funnit exporten av sådan teknologi till tredje världen vara uteslutande negativ - den innebär en urartning av själva utvecklingssträvandena.

²⁹ Se James Petras och Robert Rhodes, "The Reconsolidation of U S Hegemony", *NLR* nr 97 samt den följande debatten i nr 101 och 102.

överviktiga vapenindustrier återfår sin ungdoms kraft. ”Försvarsaktierna driver upp marknaden” lyder Wall Street Journals svar på Browns senaste budget. Påtryckarna (ofta Pentagonpersonal anställd av firmor med armékontakt) slår ner på Pentagon: Mc Donnell Douglas, Boeing, General Dynamics, Grumman, Lockheed, General Electric, Westinghouse, Chrysler, ITT. Kongressrepresentanterna lockas med investeringar i deras valkretsar. Mutor och särskilda fullmakter oljar procedurerna. Påtryckningarna utsträcks till regionala och lokala armé- och flygvapenenheter, samt till försvarsministrarna och Natos församlingar. Den regelbundna klangen av försvarskontrakt sprids, likt tillkännagivandet av topputnämningar, genom pressen. Några slumpvis valda exempel —

”Lockheed Missiles & Space-division fick från marinen ett kontrakt värt 18.2 miljoner dollar för service på ballistiska robotar.”

”Grumman Aerospace belönades med ett flygvapenkontrakt på 8,7 miljoner för stabilisatorer på attackplan typ F-111.”

”GK Technologies Inc. berättar att dess dotterbolag Automation Industries Inc. från marinen fått ett kontrakt på 9.6 miljoner för forskning om, utveckling, testning och utvärdering av vapensystem.”

”Soutland Oil Co. har från försvarets underhållsbyrå fått ett kontrakt på 4.2 miljoner för jetbränsle.”³⁰

MX-systemet har ännu inte nått kontraktstadiet. I juni 1979 kostnadsberäknades det till 33 miljarder. I början av 1980 beräknades det till 56 miljarder. I mitten av april i år hade uppskattningarna stigit till över 100 miljarder.³¹ Det största bytet som tagits hem hittills i år är de 4 miljarderna för 4 418 kryssningsrobotar åt amerikanska flygvapnet. (Europas markbaserade robotar har när detta skrivs ännu inte blivit föremål för kontrakt.) Även om Boeing är vinnare, kommer man att efter hemliga förhandsavtal dela med sig av dödandet till sina rivaler.³²

Jag förstår mig som bekant inte på ekonomi. Jag överlämnar allt sådant åt mer kompetenta personer att värdera. Man någonstans i allt detta ligger en del av trycket mot utplåning.

Den sovjetiska politikens inneboende rörelse

Vi skådar förgäves efter jämförbara påtryckningar bakom den sovjetiska byråkratins lugna, ordnade drag. Ja, om man inte är expert på sovjetiska angelägenheter finner man ingenting (utom Natopropaganda), eftersom pressen öppnar få inspektionsluckor och ingen Watergate-skandal ger oss någon tillfällig glimt av exterministernas dagliga maktbestyr.

Jag har försökt föreställa mig den sovjetiska processens karaktär genom analogi med ett illa skött, sekretessmedvetet universitet med en väldig och mäktig teknisk fakultet, så mäktig att den kan dominera prorektorerna och registratorerna, dominera konsistoriet, knipa åt sig det mesta av forskningsanslagen, dra till sig alla begåvade studenter och fylla varje utskott. Den tekniska fakulteten motsvaras förstås av det militär-industriella ”intresset”. Det vi undersöker är inte egenreproduktionen och de inneboende egenskaperna hos ett kapital, utan egenreproduktionen hos och det bjudande tvånget från en byråkrati.

Den sovjetiska staten föddes genom militär kamp, konsoliderade ett fallfärdigt kejsardöme till en union genom militär kamp. 1930-talets prioritet åt den tunga industrin hade en markant militär accent. Militarismen infogades inte i överbyggnaden utan i basen. Och militarismen

³⁰ *Wall Street Journal* den 4 april 1980.

³¹ Herbert Scoville, a a; *New York Times* (vetenskapsbilagan) den 15 april 1980; *Guardian* den 13 mars 1980.

³² *Time Magazine* den 7 april 1980, *Guardian* den 27 mars 1980 och, när det gäller de krigsmakts-vänliga påtryckningsgruppernas aktiviteter, *New York Times* den 30 mars 1980.

fick oundvikligen en väldig (och folklig) utbredning i det Stora fosterländska kriget. I en viktig bemärkelse har Sovjet alltid varit en ”krigsekonomi”.³³

Industrier som haft med rustningar att göra har alltid fått prioriterat tillträde till knappa resurser, inklusive utbildad arbetskraft. De goda arbetsvillkoren och betalningen drar till sig de ”mest kvalificerade kadrerna”. År 1970, när rustningskostnaderna planade ut, var i Förenta staterna en fjärdedel av alla fysiker och en femtedel av alla matematiker och ingenjörer anställda i verksamheter som hängde samman med rustning.³⁴ Dagens andel är antagligen högre. Inga motsvarande siffror kan anföras för Sovjet, men det finns starka skäl att anta att det i en inte så högt utvecklad ekonomi, som genom en anmärkningsvärd koncentration av resurser utvecklat vapensystem som i styrka och sofistikeradhet nära nog ligger i paritet med Förenta staternas, finns en märkbart högre andel av landets mest kvalificerade fysiker, ingenjörer, kemister, matematiker, elektronik- och cybernetik-expertter koncentrerade till den sektorn.

Rustningskomplexet är uppenbarligen en lika ledande sektor inom den sovjetiska industrin som inom den amerikanska, men detta kommer till uttryck genom byråkratiska operationer. Det sker viss spin-off från militär teknologi till civil industri: civila flygplan, kärnenergi. Men den sovjetiska vapentechnologin, som har att hålla takten med sin sofistikerade amerikanska konkurrent, har skapat ett gap mellan sig och sina civila landsmän: ”den senaste tidens militärteknologi har blivit alltför sofistikerad . . . för att samarbete ska vara möjligt.”³⁵ Det militära komplexet och dess framgångar framhävs som modell för organisation och företagsledning och de exporteras till andra sektorer. Dessutom påverkar det militära komplexets behov — i synnerhet det tvång som det lägger på den centrala planeringen prioriteringen när det gäller tillträde till resurser och styrning av vetenskaplig förmåga — hela den ekonomiska strukturen, och färgar politikernas beslut. Det är hotet som stabiliteten och intressena hos detta komplex kunde utsättas för som stänger vägen för varje införande av ”marknadsmekanismer” inom ekonomin som helhet.³⁶

Samtidigt är i Sovjet befolkningen mera direkt utsatt för patriotisk statspropaganda än i de flesta västdemokratier. Det vill säga att det som man i väst fullgör (eller försöker fullgöra) genom medias ”fria” verksamhet inympas i Sovjet direkt genom ”frivilliga” organisationer som ”Frivilliga sällskapet för samarbete med armén, flygvapnet och marinen; som har 80 miljoner medlemmar, med klubbar, idrottsanläggningar och militär-patriotisk eller civil-försvarsutbildning organiserad kring fabriker, lantgårdar och skolor. Jämsides med och som ett stöd för allt detta har vi de omfattande och halvt självständiga operationerna hos säkerhetstjänsten, som ärvt despotismens historiska traditioner, stöttar den militärpatriotiska ideologin och följer sina egna tröghetslagar.

Militarismen

Enligt vad David Holloway anser är sådana militärpatriotiska manifestationer numera något som ”genomsyrar det sovjetiska livet”.³⁷ ”Krigsmakten och försvarsindustrin intar en befäst ställning inom den kombinerade parti-och statsapparaten. Den höga prioritet som partiledningen gett åt militärmakten blir på detta sätt institutionaliserad.”

Men medan militära officerare belönas med hög status och privilegier, och man kan se deras

³³ Oskar Lange, *Papers in Economics and Sociology*, Oxford 1970, s 102.

³⁴ Rothschild, a a.

³⁵ Zjores Medvedev, ”Russia under Brezhnev”, *NLR* nr 117 (september-oktober 1979), s 18.

³⁶ Alec Nove, ”Problems and Prospects of the Soviet Economy”, *NLR* nr 119 (januari-februari 1980), s 16-17.

³⁷ David Holloway, ”War, Militarism and the Soviet State”, *Alternatives* juni 1980. Se även dens. ”Soviet Military R&D” i J Thomas U Kruse-Vancienne (red), *Soviet Science and Technology*, Washington 1977. Jag bygger mycket av detta avsnitt på Holloways uppsats, och tackar honom för tillåtelsen att göra så, men han kan inte göras ansvarig för mina slutsatser.

inflytande på det politiska livets högsta nivåer, har inflytandet (exempelvis 1953, 1955 och 1964) inte varit avgörande. Intresset har förmedlats av partiet, och det vore ett misstag att — *ännu* — se militären som ett oberoende intresse. Brezjnev, som haft stöd från och nära kunskap om den militär-industriella sektorn, har uppfyllt dess aspirationer.

Med detta synsätt är det sovjetiska ökningstrycket mot utplåning inte aggressivt och aktivt utan ideologiskt och byråkratiskt. Ändå har det, som Holloway ser saken, erhållit en egen oberoende kraft, som har sina rötter i det sovjetiska samhällets struktur, och det kan inte längre enbart ses som en reaktion på exterminismen i väst.

”Utländsk påverkan bryts genom den sovjetiska politiska processen, i vilken sovjetiska uppfattningar, militärdoktriner, utrikespolitiska mål samt inhemska influenser och begränsningar verkar. De effekter som det utländska agerandet har på den sovjetiska politiken är sammansatta och alls inte automatiska. I många fall går impulserna utifrån samman med inhemska faktorer för att påskynda den sovjetiska rustningspolitikens inre dynamik. Själva existensen av stora väpnade styrkor, en mäktig försvarsindustri och ett utbrett nät av militära institutioner för forskning och utveckling skapar ett inre tryck mot utveckling och produktion av vapen . . . I takt med att system framskrider från första idé till utveckling, knyts militära och konstruktörs-intressen till det och skapar ett tryck till förmån för produktion. Om det övergår i produktion ... är det troligt att företagsledarna föredrar långa produktionsserier.”

Det verkar med denna analys inte som något aggressivt tryck. Ändå finns det en farlig tröghetskraft med sitt eget högperspektiv på ideologi och strategi (Tjeckoslovakien 1968, Afghanistan 1980) och som kostar på sig att ge näring åt en folklig kultur av chauvinism, främlingshat och (visavi Kina) rasism. Det är så mycket farligare som det inte utmanas av någon demokratisk granskning. Ingen får offentligt fråga varför man — efter det att de första interkontinentala robotarna var på plats — fattade det absurda men avgörande beslutet att sätta upp ett svar mot varje vapen och uppnå ”paritet”. Endast under en kort period, under den nyckfulle och motsägelsefulle Chrusjtjov, tycks det ha rests ett planlöst hot mot processen, och det hotet kom från generalsekreteraren själv. En avgjord tillbakagång i rustningstakten, ett explosivt tal om ”metallätare”, till och med (som i den generösa icke-militära hjälpen åt tredje världen³⁸ och i det långa personliga meningsutbytet mellan Bertrand Russell och Chrusjtjov) en glimt av ett alternativ, en internationalistisk strategi, vädjan om en alliansfri freds rörelse.

Därefter har trögheten härskat. Ideologisk paranoia, rädsla för olik tänkande, den tomma ortodoxin i Sovjets officiella intellektuella liv, terror mot avvikelserna i Östeuropa, fientligheten mot genuin alliansfrihet och rentav mot den eurokommunistiska autonomi — allt detta samtidigt med leken om ”avspänning” mellan topp personer,³⁹ Salt hit och dit, alltmer militära ”hjälp”-injektioner åt tredje världen, och utplacering av de otäcka och totalt onödiga SS-20-robotarna vid Europas gränser, ett vapen som likt ett kodord i exterminismens gemensamma språk gav klartecken åt Natos väntande kryssningsrobotar. Den sovjetiska inneboende trögheten kan vara likt trist som den snärjda amerikanska senaten när den sprattlar i nätet, men i kollision med det hektiska trycket från kapitalet kan den göra slut på oss alla.

Utplåning och säkerhet

Lått oss försöka att samla ihop fragmenten.

Jag presenterar på fullt allvar kategorin ”exterminism”. Med exterminism vill jag inte antyda någon intention eller kriminell framsynthet hos huvudaktörerna. Och jag menar mig verkligen inte ha upptäckt något nytt ”exterministiskt” produktionssätt. Exterminismen står för de karaktäristiska hos ett samhälle, det som — i skiftande grad uttrycks i dess ekonomi, statsmakt

³⁸ Se Medvedev, a a, s 11-12.

³⁹ Se min artikel ”Detente and Dissident” i Ken Coates (red), *Detente and Socialist Democracy: a discussion with Roy Medvedev*, Spokesman Books 1975.

och ideologi — pressar det i en riktning vars resultat måste bli en utplåning av de många. Resultatet blir en utplåning, men detta kommer inte att ske av en tillfällighet (även om det sista fingret på avtryckaren ”råkar” hamna där) utan som en direkt följd av tidigare politiska handlingar, av förstörelsemedlens tillväxt och förfining och genom strukturerandet av hela samhällen till att leda mot detta mål. Exterminismen kräver naturligtvis för sin fullbordan minst två agenter, som fås att kollidera med varann. Men en sådan kollision kan inte tillskrivas någon olycka om den länge varit förutsedd, och om de båda agenterna genom sin medvetna politik har satt sig själva på allt snabbare kollisionskurs. Som Wright Mills för länge sedan berättade för oss ”ligger den omedelbara orsaken till tredje världskriget i dess förberedelse.”⁴⁰

De tydligaste analogierna är de med militarismen och imperialismen (vilkas egenskaper exterminismen delar). De kan belysa karaktärisera samhällen med skilda produktionsätt. De är något som är mindre än samhällsformationer och rätt mycket mer än kulturella och ideologiska attribut. De betecknar något hos ett samhälles karaktär, dess drivkrafter och i vilken riktning det rör sig. Militarismen och imperialismen bygger på en faktisk institutionell bas (militären, flottan, de privilegieutrustade handelskompanierna och slavhandlarna, vapenfabrikanterna osv), varifrån de utsträcker sitt inflytande till andra livssektorer. I mogen form framstår de som hela konfigurationer (institutionella, politiska, ekonomiska, ideologiska), och varje del avspeglar och förstärker de övriga. Exterminismen är en konfiguration av denna ordning, vars institutionella bas är vapensystem och hela det ekonomiska, vetenskapliga, politiska och ideologiska underhållssystemet bakom dessa vapensystem — det samhällssystem som forskar fram det, ”väljer” det, producerar det, bygger en politik kring det, försvarar det och håller det i skick.

Imperialismen ger oss både en analogi och visar på den punkt där analogin inte håller längre. Imperialismen förskriver normalt en aktiv agent och ett underordnat offer, en utsugare och en utsugen. Den imperialistiska vulgärteorin hamnar lätt i en diskussion om ursprung: strävan efter marknader, råvaror, nya områden att utsuga — kan man bara finna det ursprungliga ”motivet” så förklarar det allt. Ändå har den misslyckats med att förklara inte bara många episoder — strategiska och ideologiska imperativ, förväntan om belöning, de underordnades inflytande tillbaka på den imperialistiska makten — utan även det irrationella (i termer av strävan till egen nytta) i imperialismens kulminationspunkter: den imperialistiska tävlan, första världskriget, de våldsamt irrationella ideologierna som bidrog till fascismen. Det blir därför nödvändigt att se västimperialismen som en kraft som hade sitt ursprung i en rationell institutionell och ekonomisk matris, men som vid en viss tidpunkt blev till en autonom, självalstrande kraft, som inte längre analytiskt kunde reduceras till ett fullföljande av rationella intressen — ja, den handlade så irrationellt att den hotade och kullkastade välden som varit dess upphov.

Strävan mot krig

Så långt kan vi dra nytta av analogin. Den ger oss karaktären hos 1980-talets exterminism. Det råder inget tvivel om att vi en dag kommer att ha en sammanhängande analys av det kalla krigets ursprung, där agenternas motiv framstår som rationella. Men kalla kriget övergick för länge sedan till en självalstrande ”kallkrigiskhet” (exterminismen), i vilken de ursprungliga drivkrafterna, reaktionerna och avsikterna ännu driver sitt spel, fast inom de betingelser som den inneboende trögheten skapar, betingelser som (fast nu ställer jag en fråga som jag hoppas besvaras nekande) bara kan utvecklas i en riktning.

Detta sker inte på grund av irrationalitet hos de politiska ledarna (även om den bidrar). Det sker på grund av den inbyggda strävan mot krig (eller kollision) som växer fram med rötter

⁴⁰ C Wright Mills, *The Causes of World War III*, New York 1958, s 47.

djupt i de mot varandra stående makternas strukturer. Vi försöker undvika denna slutsats genom att använda begrepp som avgränsar problemet. Vi talar (i likhet med mig) om ”militär-industriellt komplex”, om militär ”sektor”, militära ”intressen” eller upprustningens ”påtryckare”. Detta antyder att det onda finns på en känd och avgränsad plats. Det kan hota att tränga vidare man kan också begränsas. Smittan sträcker sig inte till hela samhällskroppen.

Men ett mera passande begrepp, som används av vissa fredsforskare,⁴¹ är begreppet isomorfism, ”egenskapen att kristalliseras i identisk eller närbesläktad form” eller ”identitet i form av verkningsätt mellan två eller flera grupper”. Enligt det synsättet har USA och Sovjet inga militär-industriella komplex: de är sådana komplex. Det är inte så att den ”ledande sektorn” (vapensystemen och deras underhåll) upptar ett stort utrymme i samhället och att den officiella sekretessen leder till dålig insynsmöjlighet, utan den präglar sin prioritet i samhället som helhet. Den påverkar också tillväxtens riktning. I USAs budget 1981 anslås 16.5 miljarder dollar åt ”utforskning, utveckling, testning och utvärdering” av vapen. Av detta anslås mindre än 10 procent åt forskning om MX-roboten. Men — ”detta är mer än den sammanlagda forsknings- och utvecklingsbudgeten för arbets-, utbildnings-, transport- och miljödepartementen samt narkotikabyrån och centret för sjukdomskontroll. Det är över 140 procent av det naturvetenskapliga forskningsrådets budget för forskning och utveckling.”⁴² Med tanke på den teknologiska klyftan mellan de båda makterna och den likväl enorma förfiningen hos den sovjetiska beväpningen, måste påverkan av den sovjetiska forskningsinriktningen vara än större.

Vetenskapsintensiva vapensystem ”civiliserar” militären, men samtidigt militariserar allt fler civila. En diplomati av hot och bluff driver tillsammans med önskan att stjäla sig vissa teknologiska fördelar fram hemliga underrättelseoperationer och en styrning av informationen. Behovet av att tvinga fram samtycke från allmänheten (i USA skattebetalaren, i Sovjet konsumenten vars växande förväntningar förblir otillfredsställda) alstrar nya resurser för att hantera opinionen. Vid en viss nivå kommer de styrande grupperna att behöva en ständig krigskris för att legitimera sitt styre, sina privilegier och prioriteringar, för att tysta de oliktänkande, utöva social disciplin och dra uppmärksamheten från det uppenbart irrationella i hanteringen. De har blivit så vana vid detta att de inte vet om något annat sätt att härska.

Isomorf replikbildning återfinns på varje nivå, i det kulturella och politiska men framför allt i det ideologiska livet. I ett märkligt brev förra året till Californiauniversitetets styrelse använde sig samhällsvetaren Gregory Bateson av en analogi från biologiska system: ”Den kortvariga avskräckningseffekten vinnns på bekostnad av en långsiktig kumulativ förändring. De handlingar som i dag uppskjuter ödeläggelsen resulterar i en ökad styrka på *båda* sidor i konkurrenssystemet, vilket leder till ökad instabilitet och större förståelse om och när explosionen inträffar. Det är detta faktum av kumulativ förändring från en hothandling till nästa som ger systemet egenskapen *beroende*.” Den tillbakahållna aggressionen ”stockar sig” tills den genomsyrar hela kulturer.

Krigsideologin

Det är inom ideologin som beroendet av exterminism destilleras fram. Konfrontationen mellan supermakterna har från början alltid haft ett stort ideologiskt innehåll. Ideologin har i lika hög grad som profitsträvan och den byråkratiska tillväxten varit drivkraften bakom de ökade rustningarna, visat kollisionskursen och även (vid tillfälle) skyddat vissa offer.⁴³ Inom

⁴¹ Se Jan Øberg, ”The New International Military Order”, i *Problems of Contemporary Militarism*, särskilt 54-64.

⁴² Rothschild, a a.

⁴³ Jugoslaviens och Kubas starka ideologiska utstrålning kan mer än strategiska överväganden ha skyddat dem för militära operationer. Ställ den ömkliga, halvofficiella cowboyexpeditionen mot Kuba (Grisbukten) mot det exempellösa våld som utlöstes mot Vietnam.

båda lägren fullgör ideologin en trefaldig funktion: motiverar krigsförberedelser, legitimerar upprustarnas privilegierade ställning och behärskar de inhemska avvikarna. Under mer än trettio år har antikommunismen varit ett medel för ideologisk kontroll över den amerikanska arbetarklassen och intelligentian. Under samma period har den kommunistiska ortodoxin pålagt ideologiska kontroller med hjälp av enkelt återfall i ”stalinism”.

De båda lägren är ideologiskt förenade i en enda sak, nämligen sin ömsesidiga fientlighet till varje genuin alliansfrihet, ”neutralism” eller ”tredje väg”. Ty om en sådan väg skulle visa sig möjlig, skulle det slå direkt mot exterminismens legitimitet. Dubcek och Allende måste störtas därför att de gjort intrång på ideologins känsligaste territorium. En framgång för dem skulle ha hotat själva grunden för blockens ömsesidiga ideologiska maktställning. Smittan kunde ha spritts inte bara till Östeuropa och Latinamerika utan till exterminismens egna kärnländer.

Begreppet isomorfism ger en nyckel till det senaste årtiondets utveckling i England. I denna Natos klientstat med dess vacklande ekonomi sprider sig kristallbildningen med osedvanlig snabbhet: förräderirättegångar, en svällande säkerhets- och övervakningstjänst, styrning av officiell information och ”samförstånds”-ideologi, positiv granskning av statstjänstemän, alltmer markerad profil hos polisen, granskning av domstolsjurys, en demobilisering av parlamentariska och andra demokratiska processer, smörjning av den ”nationella kris-apparaten”, regeringskansliets nödfallsplanering, den fåfängt positiva försvarsupplysningen. Medan hela branscher förtvinar och de ”offentliga utgifterna” beskärs med den friedmanska kniven, planeras nya vapensystem och kastas offentliga medel ut i den exterministiska malströmmen.

England erbjuder vid 1 980-talets början en karikatyrbild av exterministisk formation. ”Försvarets” tvingande krav förgiftar landets ekonomi, och ideologins tvingande krav överför också den lönsamma vapentillverkningen till amerikanska kontrakt. Den underordnade trögheten hos det nationella vapensystem-komplexet ökar pålagorna från Nato: ett motiv bakom ”Chevaline”-programmet som kostade 1 000 miljoner pund var, får vi veta, att ”den stora forskningsinstitutionen vid Aldermaston behövde något . . . att göra.”⁴⁴ De politiker som initierade dessa vapensystem har nu lämnat scenen, och deras efterträdare är nu inget mer än en reflexartad del av systemens underhållssystem,⁴⁵ tillsammans med administratörer, vetenskapsmän, finansexperterna, TV-kontrollanterna och försvarsreportrarna som förser systemen med underhåll och skydd.

Även där jag skriver detta, i det lantliga West Midlands, förnimmer jag närvaron av grannar. I Cheltenham signalerar högkvarteret GCHQ att reträtten är avskuren, i Hereford ligger en strategisk flygbas, i Kiderminster tillverkas motorer åt roboten Sea Slug (vilket allmänheten fick reda på först sedan en explosion ägt rum), vid Malvern forskas i radar men även i sekretessbelagda ting.

Det är en kumulativ process, en kristallisering i kulturen som påskyndar kristalliseringen inom ekonomin, sprider sig till politiken och sedan återvänder. Säkerhetsoperationer påverkar politikerna, omsorgen om arbetena i vapenindustrin påverkar fackföreningarna, militärforskningens expansion, vanligen inom den ”offentliga sektorn”, alstrar i England ett byråkratiskt tryck som i mycket liknar det byråkratiska trycket från de sovjetiska företagsledningarna. Försvars- och utrikesministrarna bär i sina portföljer (till Kina, Oman, Pakistan) nyheter från vapenförsäljarna, och här hemma får akademiker anslag för att formulera dessa sammandrag. Eftersom allt tryck ackumuleras i riktning mot extermination är det riktigt att beteckna dem

⁴⁴ *Guardians* militäre medarbetare den 27 maj 1980.

⁴⁵ Se den obetalbare William Rodgers, labours militäre talesman, i *Labour Weekly* den 23 maj 1980: ”Cirka tre kvarts miljon män och kvinnor är som civila engagerade i underhållsaktiviteter och försvarsindustrin ... Om labour slutade att bry sig om försvaret skulle vi förlora deras stöd och aldrig mer vinna ett val.”

som exterminister.

Det allra farligaste ögonblicket

Analogin med imperialismen för oss långt, men till slut håller den inte längre. Imperialismen framkallar sin egen antagonist i form av rörelsen för självbestämmanderätt åt det kuvade folket. Det gör inte exterminismen. Exterminismen står bara mot sig själv. Den utsuger inget offer utan konfronterar en jämlike. Med varje ansträngning att dominera den andre framkallar den en likvärdig mot-kraft. Det är en icke-dialektisk motsättning, ett tillstånd av absolut antagonism där båda makterna växer genom konfrontationen, ett som kan lösas endast genom ömsesidig förintelse.

Ändå alstrar exterminismen faktiskt sina egna inre motsättningar. I väst producerar en vetenskapsintensiv krigsekonomi inte bara vapensystem utan även inflation, arbetslöshet och urgröpt samhällsservice. I öst hämmar och förvrider krigsekonomien tillväxten och skapar brist på resurser och färdigheter. Påfrestningarna känns hårdast inom båda alliansernas klientstater, där missnöjet mot den dominerande staten växer. I takt med att oron och missnöjet ökar kan man skymta ett intolerabelt hot mot den exterministiska ideologin, utsikterna till en sant internationalistisk rörelse mot upprustarna inom båda blocken.

Detta för oss närmare krispunkten. Ett accelererande tryck har satt supermakterna på kollisionskurs, och sammanstötningen väntas ske inom de närmaste årtiondena.⁴⁶ Ändå kan på ömse håll ekonomin och ideologin bågna under denna acceleration. Injektionerna av offentliga medel, inte ens MX-roboten, kan avvärja den amerikanska recessionen. De kan rentav förvärja dess form, skärpa brottet mellan blomstrande och tillbakagående ekonomi.⁴⁷

I Sovjetunionen och Östeuropa är det den ideologiska krisen som är mest uppenbar. Hur länge fungerar den gamla kontrollen? Den officiella verklighetsbeskrivningen skapar enbart leda. Ideologin internaliseras inte längre, den blir en mask eller en utantilläxa, som det är polisens sak att vidmakthålla.

Som vi vet från historien innebär sammanfallet av kris och möjlighet det allra farligaste ögonblicket. De härskande grupperna, som är invanda med de gamla sätten och kontrollerna, känner marken skaka under sig. Hökarna och duvorna bildar fraktioner. Handlingarna blir brådstörtade och impulsiva. Neutralism, internationalism — demokratiska impulser i öst, socialistiska impulser i väst — framstår som förfärande hot mot den etablerade makten, hotande de exterministiska eliternas själva existensberättigande. I denna situation av överhängande kollision mellan supermakterna och ideologisk instabilitet är det inte sannolikt att ”vi” — med våra svaga resurser, vår lilla politiska representation, våra helt otillräckliga internationella förbindelser — kan lyckas. Det är troligt att exterminismen når sin historiska mission.

I riktning mot helvetet

Jag har läst *Arguments within English Marxism* och har, bortsett från smärre menings-skiljaktigheter och samtycken, brytt hjärnan över en grundläggande skillnad i ståndpunkt som varken jag eller Perry Anderson har definierat närmare. Jag ska här försöka beskriva den något mer, som svar på Andersons inbjudan att ”utforska nya problem tillsammans” — även om detta problem är gammalt. Det handlar absurt nog om generationsbetingad erfarenhet.

Min generation var vittne till och blygsamma deltagare i just det ögonblick då det kalla kriget frös till och maktsprickan tvärs över Europa etablerades. Den sprickan (en förstoring av 1920-

⁴⁶ Om Kina slutgiltigt placerar sig i ettdera blocket och lägger sin tyngd i vågskålen, är det svårt att se hur kollisionen ska kunna undvikas.

⁴⁷ Se Rothschild, a a och Kaldor, ”The Role of Military Technology in Industrial Development”, a a.

och 1930-talens) har för mig alltid varit platsen för det kraftfält vars polära antagonism alstrar exterminism.

Den nya vänsterns andra generation, som så länge och ihärdigt lett *New Left Review*, kom fram på scenen när det kalla kriget redan hade frusit till och dess ideologiska tvång blivit en vana. Vid någon tidpunkt kring 1960 hade Chrusjtjovs nyckfulla fullföljande av avspänningen tillsammans med (vill jag hävda) framväxten av västliga fredsrörelser av samma typ som den engelska kampanjen för atomvapennedrustning⁴⁸ rest en spärr mot trycket från exterministerna, tvingat dem att dölja sina operationer och modifiera sin aggressiva vokabulär. Ett kärnvapenkrig var (höll man med om på båda sidor) ”otänkbart”.

Men samtidigt skedde i periferin (och Sydostasien låg då fortfarande i periferin) en ny strömning av nationell befrielse och revolutionära rörelser, som mötte ett vildsint motstånd från väst. Den nya vänstergenerationen var snabb att identifiera hela det kampfält som öppnade sig. Den var skicklig i sin bevakning av det och värtalig i sin teoretiska solidaritet med de antiimperialistiska rörelserna i Afrika, Asien och Latinamerika.

I allt detta hade de rätt. Men i samma ögonblick dog upptagenheten med de centrala makt-positionerna bort, och det kom (felaktigt) att förefalla som om konfrontationen mellan de båda blocken härstammade från periferin och därifrån överfördes till centrum, varigenom dess tryck och dynamik enkelt kunde förklaras med hjälp av det imperialistiska tryckets och det antiimperialistiska motståndets kategorier. Rollen för västvärldens socialister blev alltmer en av den yttre konfrontationens observatörer och analytiker.

För min generation, som hade bevittnat den exterministiska teknologins första bebildelse i Hiroshima, dess fullkomning i vätebomben och den ofattbart definitiva ideologiska sprickan under det första kalla kriget (rättegångarna mot Rajk och makarna Rosenberg, Kominforms förkastelsedom över Jugoslavien, mccarthyismen och förespråkandet av ”preventivkrig”, luftbron till Berlin och Berlinmuren) såg det aldrig ut på det viset. Vi hade på djupet av vårt medvetande vant oss vid tanken att själva civilisationens fortsättning var ifrågasatt.

Denna tanke uppstod inte omedelbart med svampmolnet över Nagasaki. Men jag kan för egen del dokumentera den rätt exakt. 1950 skrev jag en lång dikt, ”The Place Called Choice”, som kretsade kring denna tanke. Diktens centrala avsnitt slutade sålunda:

”Spawn of that fungus settling on every city,
On the walls, the cathedrals, climbing the keening smoke-stacks,
Drifting on every sill, waiting there to germinate:
To hollow our houses as white as an abstract skull.

Already the windows are shut, the children hailed indoors.
We wait together in the unnatural darkness
While that god forms outside in the shape of a mushroom
With vast blood-wrinkled spoor on the windswept snow.

And now it leans over us, misting the panel with its breath,
Sucking our house back into vacuous matter,
Helmeted and beaked, clashing its great scales,
Claws scratching on the slates, looking in with bleak stones eyes.”⁴⁹

⁴⁸ Jag är starkt oense med analysen från Anderson och andra, som tenderar att klassa ner CND (som pacifistiskt, medelklassigt och ”misslyckat”) och upphöja VSC. Men för ögonblicket kan denna diskussion lämnas åt sidan.

⁴⁹ ”Sporer från svampen rotar sig i varje stad./ På murarna, katedralerna, på de uppstickande skorstenarna,/ yr över fönsterkarmarna, beredda att fortplantas./ Tills huset står urnagt likt vitskavda ben.

Fönstren är redan stängda, barnen inhaled./ Vi väntar tillsammans i det onaturliga mörkret/ Medan guden därute växer till en svamp/ Med blodfärad spår över vindpackad snö.

Nu böjer den sig över oss, andedräkten fuktat rutan./ Tömmer vårt hus på all dess substans,/ Hjulmen och

Denna apokalyptiska förväntan, som aldrig lämnat mig, är utan tvekan vanhedrande. Hans Magnus Enzensberger, för vilken jag har stor respekt, har nyligen bannat domedagsfuturesologerna, de ”negativa utopisterna”, ”världen står förvisso inte inför sitt slut . . . och jag har hittills inte sett något bindande bevis för att något sådant skulle äga rum vid någon klart fastställbar tidpunkt”.⁵⁰ Och värre, långt värre än en apokalyps vore förstås att göra sig själv intellektuellt löjlig. Jag kan inte säga hur glad jag skulle vara att få läsa argument som visar att min analys av den exterministiska processens växande ödesbestämmdhet är felaktig.

Ändå finns det tyngd i argumenten och apokalypsens teknologi existerar. Inte heller har alla århundradets apokalyptiska visioner varit felaktiga. Få av dem som siade om första världskriget siade om den förödelse som faktiskt skedde, och ingen förutsåg andra världskrigets fulla vildsinthet. Och de apokalyptiska profeterna om tredje världskriget stämmer inte med socialhistoriens bild av hur sådana personer ska se ut: excentriska kyrkoherdar, hantverkare glödande i tron som förläst sig på Uppenbarelseboken, synska tjänsteflickor. Somliga stiger med de strategiska krigsplanerna i handen fram ur själva vapensystem-komplexen: Sacharov, Mountbatten, amiral la Rocque, Zuckerman. Det var inte Joanna Southcott som sammankallade den första Pugwahskonferensen, utan Einstein och Russell. Det var inte Thomas Tany utan Robert Oppenheimer som 1947 sade, att ”världen rör sig i riktning mot helvetet med hög hastighet, positiv acceleration och troligen positiv ändringstakt hos accelerationen.”

Vi bör även i frågor om apokalypsen vara en smula exakta. En exterministisk klimax kan i förtid utlösas av ett ”begränsat” kärnvapenkrig (Kina, Afrika, Persiska viken) vars konsekvenser är så fruktansvärda att de förskräcker också exterministerna och väcker en ny global motståndsvåg. Och inte ens en regelrätt exterministisk kollision, med full repertoar av interkontinentala robotar på norra halvklotet, behöver nödvändigtvis utsläcka alla däggdjur, förutsatt att jordens ozonlager inte blir ohjälpligt punkterat.

Det som detta skulle förstöra vore norra världens kultur med anhängande ekonomiska och samhällseliga livsuppehållande system. De överlevande kommer (kan man gissa) att utsättas för vågor av farsoter och svält. Stora städer skulle lämnas åt råttorna och råttliknande mutanter. Människorna skulle flockas till obesmittade länder, försöka nyupptäcka en knapp naturaekonomi, hårt tyngda av de genetiska skadornas arv. Det skulle uppstå banditväsen, befästa gårdar, befästa kloster, befästa kommuner och en uppblomstring av egendomliga kulturer. Slutligen kunde det återuppstå små stadsstater, som utvecklas mot ny handel och nya krig. Eller kan hela scenariot vara fel. Utvecklade ekonomier kan relativt oskadade överleva på södra halvklotet: Australien, Argentina, Sydafrika. Efter det intervall som stank och farsoter behöver för att dö undan, kan folket därifrån komma tillbaka, med sina musköter, för att kolonisera de europeiska stammarna, kanske för att slåss om bytet, kanske för att etablera en supermakts världsherravälde.

Jag menar inte att allt liv utsläcks. Jag menar bara att vår civilisation gör det. En balansräkning över de två senaste årtusendena måste göras upp på varje område av prestationer och kultur, och ett minustecken sätts framför varje summa.

Vår möjlighet

Om man kommit att leva med denna förväntan måste den djupgående och subtila sätt påverka hela ens politiska hållning. Klasskampen fortgår i många former över hela jorden. Men exterminismen är i sig ingen ”klassfråga”, den är en människofråga. Ett visst utslag av ”revolutionär” posering och retorik, som underblåser den exterministiska ideologin och leder till splittringar i det mänskliga motståndets nödvändiga allianser, tillhör den lyx som vi kan

näbben. Skivorna dånar samman./ Klorna rafsar mot taket, stenblicken fångar.”

⁵⁰ ”Two Notes on the End of the World”, *NLR* nr 110, juli-augusti 1978.

klara oss utan.

Det finns motsättningar inom denna växande determinism och motvägande krafter inom båda blocken, om vilja jag i dessa anteckningar sagt mycket lite. Det återstår att ange hur en icke-exterministisk styrkekonfiguration skulle se ut, och hur dess strategi skulle vara för att ha något hopp om framgång.

Först och främst skulle den behöva mobiliseras mycket snabbt, eftersom vi redan lever i kollisionens skugga. Profetior är godtyckliga, men en framgångsrik utplacering av kryssningsrobotar på västeuropeiskt territorium 1983 kan vara signalen till en utveckling utan återvände.

För det andra förblir sprickan tvärs genom Europa den centrala platsen för de motsatta exterministiska trycken, även om i Asien en annan spricka (med Kinas oförutsägbara närvaro) växer i betydelse.⁵¹ Därför är en europeisk kärnvapenedrustning ingen strategi för att välja bort den globala konfrontationen. Den skulle slå direkt mot denna konfrontation genom att starta mottryck, en process i riktning mot upplösning av de båda blocken, en avmystifiering av exterminismens ideologiska mytologi. Därmed skulle den tillåta både de östeuropeiska och västeuropeiska nationerna att vinna självständighet och politisk rörlighet. Neutralism eller alliansfrihet någonstans på jorden är inte, eller nödvändigtvis inte, något isolationistiskt eller ”pacifistiskt” val. De är aktiva ingrepp mot exterminismens ödesbestämda tryck.

För det tredje måste denna konfiguration naturligtvis forma allianser med de existerande antiimperialistiska och nationella befrielseörelserna i varje del av världen. Genom att stärka alliansfrihetens politik skulle den samtidigt utveckla en motkraft till den växande militariseringen av Afrikas och Asiens efter-revolutionära stater.

För det fjärde — och detta kan vara den mest kritiska och avgörande punkten — måste den ges sig i kast med ett ömtåligt och icke-provocerande arbete med att forma allianser mellan fredsrörelsen i väst och konstruktiva element inom den kommunistiska världen (i Sovjetunionen och Östeuropa) som står mot exterminismens strukturer och ideologi i sina egna länder.

Detta är nödvändigt, och utan sådana internationalistiska allianser tvärs över sprickan kommer man inte att lyckas. Det exterministiska trycket samlar (som vi sett) och ökar trycket hos den exterministiske motståndaren. Ett mottryck kan inte komma från den andre utan bara genom motstånd från folket *inom vardera blocket*. Men så länge motståndet inskränks till det egna blocket, kan det visserligen hindra trycket mot krig men inte slutgiltigt framtvunga andra riktningar. Så länge som vardera blockets fredsrörelse kan kategoriseras som den andres ”bunds-förvant”, kommer exterminismen (med sina starka baser i vapensystemen och underhållskomplexet) att kunna styra det egna territoriet, återupprätta den ideologiska kontrollen och så småningom starta trycket igen.

Därför är det bara en pånyttfödd internationalism som har möjlighet att sammankalla en tillräcklig styrka. Denna internationalism måste vara medvetet antiexterministisk. Den måste gå mot de ideologiska påbuderna hos båda blocken. Den måste i sitt tänkande, i sitt umgänge, i sina gester och symboliska uttryck förkroppsliga det mänskliga ekologiska överlevandets tvingande bud. En sådan rörelse kan inte förmedlas genom officiella eller halvofficiella talesmän för någondera blocket. (Detta faktum markerades av de eurokommunistiska partierna som vägrade att delta i Pariskonferensen i april.) Stockholmsappellens och världsfredsrådets strategi är lika död som strategin (som vill skapa sovjetiska fri- och rättigheter med hjälp av den amerikanska senatens resolutioner) från förvisningen i Gorkij.

⁵¹ Med ”plats” menar jag inte att Europa skulle vara den troligaste detonationspunkten. Det kan i stället vara Pakistan eller länderna vid Persiska viken.

Internationalism innebär i dag ett otvivelaktigt tillbakavisande av båda blockens ideologi. Den växande västeuropeiska rörelsen mot Natos ”modernisering” måste avpressa de sovjetiska ideologerna och militärerna ett verkligt byte genom att öppna Östeuropa för ett genuint utbyte och för deltagande i ett gemensamt internationalistiskt samtal. Detta får inte vara någon fördold taktik utan en öppen och av principer ledd strategi. Detta kan bli den mest avgörande punkten för upplösning av det exterministiska kraftfältet. Det kommer att bekämpas med lika frenesi av Natos ideologer och den kommunistiska byråkratin och polisen. Den kommer att kräva symboliska manifestationer och en hårdnackad internationalistisk moral. Och den kommer att utsätta vänner för fara.

Slutligen behöver det knappas sägas att exterminismen kan bemötas endast med en bredaste tänkbara folkliga allians, det vill säga med varje positiv resurs i vår kultur. Sekundära skillnader måste underordnas den mänskliga ekologins tvingande bud. Den stelhet som man ibland finner hos den marxistiska vänstern grundar sig på ett stort misstag. Den teoretiska stelheten, det att man ställer sig i en ”revolutionär” pose innebär politikens slut. Syftet med politiken är att handla, och att handla *med verkan*. De röster som med gällt militanta röster gnäller att ”bomben” (som de inte studerat närmare) är en ”klassfråga”, att vi måste återgå till konfrontationens dramatik och avvisa smittan från kristna, neutralister, pacifister och andra klassfiender — de rösterna är inget annat än en pipa i exterminismens stora kör. Endast en allians med kyrkor, eurokommunister, labouranhängare, östeuropeiska oliktankare (och inte bara ”oliktänkare”), sovjetmedborgare utan partistrukturens förmedling, fackföreningsfolk, miljökampar — endast detta har en möjlighet att mönstra den styrka och internationalistiska glöd som kan slå tillbaka kryssningsrobotarna och SS-10.

Ge oss seger i detta och världen börjar röra sig igen. Börja med att bryta upp det kraftfältet, och de trettio år gamla hindren för Europas politiska rörlighet börjar ge vika. Ingenting kommer att ske lätt och självklart, men sväng blocken ur kollisionskursen och de börjar själva förändras. Upprustarna och polisen kommer att mista sin auktoritet, ideologerna förlorar sitt näringsfång. Ett nytt politiskt fält öppnar sig.

Under den exterministiska krisens hotande skugga har Europas medvetande väckts till liv, och vi har en möjlighetens ögonblick. Mina anteckningar är grovt formulerade och läsarna kommer att vilja förbättra dem. Jag uppmanar dem att också handla.

Lästips

Ernest Mandel: [Kapprustningen och den europeiska fredsrörelsens problem](#) (1985)